

Tekmeria

Vol 8 (2003)

Έπιγραφική μαρτυρία τοῦ πατριάρχη
Ἱεροσολύμων Ἰουβενάλιου

Γ. ΒΕΛΕΝΗΣ

doi: [10.12681/tekmeria.194](https://doi.org/10.12681/tekmeria.194)

To cite this article:

ΒΕΛΕΝΗΣ Γ. . (2003). Έπιγραφική μαρτυρία τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Ἰουβενάλιου. *Tekmeria*, 8, 103–115.
<https://doi.org/10.12681/tekmeria.194>

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΕΛΕΝΗΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΙΟΥΒΕΝΑΛΙΟΥ

Ἀνατολικά τῆς δημοσίας ὁδοῦ ποῦ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ πρὸς τὴ Βηθλεέμ ἀποκαλύφθηκε μεγάλης κλίμακας παλαιοχριστιανικὸ ὀκτάγωνο, μὲ προσκτίσματα πρὸς τὰ δυτικά, τὸ ὁποῖο ἀποδόθηκε στὸ γνωστὸ ἀπὸ τὶς πηγὲς «Κάθισμα» τῆς Παναγίας¹. Ἀπὸ τὰ προσκτίσματα σώθηκαν ὀρισμένα μόνο διαμερίσματα, ἀταύτιστα πρὸς τὸ παρὸν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν μέρος μιᾶς φαρδιας πτέρυγας ποῦ κατελάμβανε τὴ νότια πλευρὰ τῆς πρόσθιας ἐνότητας τοῦ ὄλου συγκροτήματος. Ἡ ἀπέναντι καὶ ἡ δυτικὴ πτέρυγα, καθὼς καὶ ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ περικεντροῦ ναοῦ καταστράφηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν ποῦ ἀποσκοποῦσαν στὴ διεύρυνση τοῦ παράπλευρου ὁδοστρώματος².

Οἱ ἀνασκαφικὲς ἐρευνες, ποῦ ἀκολούθησαν μετὰ τὴν καταστροφὴ, ἔφεραν στὸ φῶς μιὰ ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή, τὴ μόνη, ἐξ ὧν γνωρίζω, στὸ συγκεκριμένο παλαιοχριστιανικὸ σύνολο. Βρίσκεται στὸ ἀκραιο σωζόμενο τμήμα τῆς νότιας πτέρυγας, πολὺ κοντὰ στὸ δρόμο, καὶ κοσμεῖ τὸ λευκὸ ψηφιδωτὸ δάπεδο ἐνὸς μεγάλου ὀρθογώνιου χώρου, τοῦ μεγαλύτερου ἀπὸ ὄλους ἐκείνους ποῦ ἀνασκάφηκαν στὴ νότια ζώνη τῶν προσκτισμάτων³. Τὸ πλάτος του εἶναι σχεδὸν ἴδιο μὲ τὸ φάρδος τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ὀκταγώνου, ἐνῶ ἡ κατὰ μῆκος διάστασή του ἦταν πολὺ μεγαλύτερη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς τρεῖς παραστάδες τοῦ νότιου τοίχου, οἱ ὁποῖες ὄριζαν τρεῖς τουλάχιστον ἀνισομεγέθη διάχωρα τῆς τάξης τῶν τριῶν μὲ τρισήμισυ μέτρων. Τὸ συνολικὸ ἐμβαδὸν αὐτοῦ τοῦ διαμερίσματος θὰ πρέπει νὰ ξεπερνοῦσε τὰ 60 τ.μ. καὶ

---

1. G. Lavas, «The Kathisma of the Holy Virgin: A major New Shrine», *Δελτίον Ἑυρωπαϊκοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μνημείων (EKBM)* 2 (2001) 60-103, μὲ παρεμβλλόμενο κείμενο τῶν R. Avner καὶ I. Giakoumaki στίς σελ. 81-90 (στὸ ἐξῆς: Lavas, «Kathisma»)

2. Ὁ.π., σ. 60-64, εἰκ. 2-5. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ δρόμου ἀποκαλύφθηκαν ἐλάχιστα οἰκοδομικὰ λείψανα, ἐνδέχεται ὁμως νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, κυρίως στὸ βορειοδυτικὸ τμήμα, μετὰ τὸ ὁδόστρωμα.

3. Ὁ.π., σ. 60-64, εἰκ. 3 (L 292. Ἡ θέση τῆς ἐπιγραφῆς σημειώνεται μὲ μικρὸ διαγραμμισμένο κύκλο).

έπομένως πρόκειται για έναν επίσημο χώρο, ιδιαίτερα σημαντικό για το όλο συγκρότημα, ίσως τόν πλέον αξιόλογο μετά το δικάγωνο. Έξάλλου, και η παρουσία της επιγραφής, όπως και το περιεχόμενό της, οδηγούν σε ανάλογες εκτιμήσεις.

Έάν πράγματι ο άνεσκαμμένος χώρος ανήκει σε ένα έκτεταμένο σύνολο μοναστηριακού χαρακτήρα, όπως έχει ήδη χαρακτηριστεί⁴, με προσκυνηματικό τόν περίκεντρο ναό, τότε, το μεγάλο διαμέρισμα με την ψηφιδωτή επιγραφή θα μπορούσε να αποτελεί έναν επίσημο χώρο υποδοχής των προσκυνητών ή την τράπεζα της ολιγάριθμης μοναστικής κοινότητας, ένα φαρδύ και επιμήκη χώρο που εξυπηρετούσε κυρίως τους επισκέπτες. Υπενθυμίζεται ότι στην περιοχή των Άγιων Τόπων υπήρχαν οι «Σπουδαίοι» μοναχοί, καθώς και άλλα «λειτουργικά τάγματα», δηλαδή μοναχοί που ήταν επιφορτισμένοι με τη φροντίδα των λατρευτικών και λειτουργικών αναγκών μέσα στα προσκνήματα⁵.

Το κείμενο της επιγραφής εντάσσεται μέσα σε κύκλο, ο οποίος όριοθετείται με λεπτή καστανέρυθη ταινία, διακοσμημένη με ισοσκελείς γωνίες μαύρου χρώματος, σε κανονικές αποστάσεις μεταξύ τους, που τρέχουν αριστερόστροφα και φέρουν στο έσωτερικό τους μια υπόλευκη ψηφίδα (Εικ. 1)⁶. Η

4. Lavas, «Kathisma», 69.

5. Για το θέμα των μοναχών που εξυπηρετούσαν τα προσκνήματα των Άγιων Τόπων, ως λειτουργικά τάγματα, βλ. το λήμμα του Ί. Ζησιούλα για τα Ίεροσόλυμα στη *Θρησκευτική και Ήθική Έγκυκλοπαιδεία*, τ. 6, στ. 830-844, και ειδικότερα στην στ. 831, όπου γίνεται λόγος για τους «σπουδαίους μοναχούς» των Άγιων Τόπων. Για τους «Σπουδαίους» βλ. S. Petridès, «Le monastère de Spoudaei à Jérusalem et les Spoudaei de Constantinople», *Echos d'Orient* 4 (1901) 255. Ειδικότερα για τους Άγιους Τόπους βλ. Κ. Μηλιαράς, «Περί των "Σπουδαίων" μοναχών εν τη εκκλησία Ίεροσολύμων», *Νέα Σιών* 16 (1921) 697 κέ. Το τάγμα των Σπουδαίων συνδέεται, κυρίως, με το ναό της Αναστάσεως. Ωστόσο, από τόν Βίο του Άγίου Θεοδοσίου προκύπτει η παρουσία τους και στο προσκνήμα του Καθίσματος της Παναγίας, σύμφωνα με τα γραφόμενα του μοναχού Κυρίλλου: ... *ή μακαρία Ίκελία ... δεξαμένη Θεοδόσιον και ψάλτην εύφυστατον αυτών εύροῦσα ένκαταλέγει τῷ τάγματι τῶν αὐτόθι ὑπ' αὐτήν σπουδαίων ... (τῆς τοῦ Καθίσματος ἐκκλησίας).*

6. Ο.π., 80-81, εικ. 19. Η περιγραφή στην παρούσα εργασία, καθώς και το ερμηνευτικό σχέδιο που ακολουθεί βασίζονται στη δημοσιευμένη αυτή φωτογραφία της επιγραφής, τα χρώματα της οποίας δεν είμαι βέβαιος εάν αποδίδονται σωστά στο αντίστοιχο δελτίο του *EKBMM*. Στην περιγραφή των χρωμάτων βασίζομαι, ως ένα βαθμό, στην παράγραφο της σ. 83 (του παρεμβαλλόμενου κειμένου τῶν R. Avner και I. Giakoumaki), όπου οι καστανέρυθρες ψηφίδες χαρακτηρίζονται κόκκινες (ένδεχομένως και να είναι) και οι υπόλευκες ως κίτρινες. Έπισημαίνεται ότι οι τετράγωνες παραστάδες (pilasters),

ἐπιφάνεια τοῦ κύκλου δὲν σώζεται ὁλόκληρη παρὰ μόνο τὸ πάνω μέρος της, τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ σὲ λιγότερο ἀπὸ τὸ ἓνα τρίτο τοῦ συνόλου της. Τὸ βάθος καλύπτεται ἀπὸ λευκὲς καὶ ὑπόλευκες ψηφίδες, ὅπως καὶ τοῦ ὑπόλοιπου ψηφιδωτοῦ δαπέδου, καὶ χωρίζεται μὲ καστανέρυθρους ὁδηγούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους σώζονται μόνον οἱ δύο πρῶτοι. Τὰ γράμματα εἶναι ἰσοῦψῆ καὶ σχηματίζονται μὲ μαῦρες ψηφίδες, χωρὶς νὰ ἐφάπτονται στοὺς ὁδηγούς. Ὑπολογίζεται ὅτι τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ἀναπτυσσόταν σὲ ἑπτὰ σειρές⁷, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ πρώτη σώζεται ὁλόκληρη, ἀπὸ τῆ δευτέρῃ λείπει τὸ πρῶτο γράμμα, ἐνῶ ἀπὸ τὴν τρίτη διατηρεῖται ὑποσπασματικά τὸ ἐνδιάμεσο τμήμα τῆς ἀριστερῆς πλευρᾶς.

Ἡ πρώτη σειρά περιέχει καλλιτεχνικὸ συμπλήμμα στὸ κέντρο, γραμμμένο μὲ μαῦρες ψηφίδες. Φέρει μικρὸ ἰσοσκελῆ σταυρὸ στὴν κορυφή καὶ δύο σχηματοποιημένα κλαδιὰ δέντρων στὶς ἄκρες, ὅλα καστανέρυθρου χρώματος. Ἡ δευτέρῃ σειρά περιέχει τὴν ἔκφραση [Π]ΡΟΝΟΙΑ Κ(αι) ΣΠΟΥΔΗ, προφανῶς σὲ δοτικὴ πτώση. Ἀπὸ τὴν ἐπόμενη ὑποσπασματικὴ σειρά ἀντλείται μὲ ἀσφάλεια τὸ ὄνομα κάποιου [ΙΩ]ΑΝΝΟΥ, ἔπονται δύο μισοκατεστραμμένα γράμματα, Ε καὶ Ν (ἢ Μ), καὶ ἀκολουθεῖ χάσμα πέντε γραμμάτων. Στὸ τέλος τῆς ἴδιας σειρᾶς διακρίνεται τὸ πάνω τμήμα ἐνὸς καμπύλου γραμματος, Ε ἢ Σ, δεδομένου ὅτι τὸ δεξιὸν τμήμα του εἶναι ἀνοικτό.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἀνάγνωση τοῦ συμπλήματος, οἱ ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀνασκαφικοῦ προγράμματος δὲν συμφωνοῦν μεταξὺ τους. Ὁ Γ. Λάββας προτείνει τὴ μεταγραφή: (ΟΥ)Β(οῆθει) -Α- Κ(ύριε)⁸, ἐνῶ ἡ R. Avner καὶ ἡ συνεργάτιδά της ἀνασκαφῆς Ε. Γιακουμάκη θεωροῦν ὅτι πρόκειται γιὰ μονόγραμμα⁹, ἀλλὰ δὲν προτείνουν οὔτε καὶ ἐπιχειροῦν ἀνάλυσή του.

γιὰ τὶς ὁποῖες γίνεται λόγος στὴν ἴδια παράγραφο, δὲν βρίσκονται στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ χώρου μὲ τὴν ἐπιγραφή, ὅπως λέγεται, ἀλλὰ προεξέχουν ἀπὸ τὸ νότιο τοῖχο του.

7. Ἀνάλογης σύνθεσης ἐπιγραφή μὲ κείμενο ἑπτὰ σειρῶν ἐντὸς κύκλου ἀποκαλύφθηκε πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια σὲ παρόμοιο ψηφιδωτὸ δάπεδο λουτροῦ στὰ Ἱεροσόλυμα. Βλ. Π. Ἀσημακοπούλου-Ἀτζακά, «Οἱ δωρητὲς στὶς ἑλληνικὲς ἀφιερωματικὲς ἐπιγραφὲς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους στὴν ὀψιμη ἀρχαιότητα», στὸ: Ἀρμός (τιμητικὸς τόμος στὸν καθηγητὴ Ν. Κ. Μουτσόπουλο) Α΄ Θεσσαλονίκη 1990, σ. 236, 238, εἰκ. 13 (ἀπὸ Crowfoot, PEFQSt 1929, pl. IV).

8. Ὁ.π., 80-81, ὅπου γιὰ τὸ σύνολο τῆς ἐπιγραφῆς δίνεται ἡ ἀκόλουθη μεταγραφή.

- i) (ΟΥ) Β(οῆθει) -Α- Κ(ύριε)
- ii) (Π)ΡΟΝΟΙΑ Κ(αι) ΣΠΟΥΔΗ ...
- iii) (ΙΩ)ΑΝΝΟΥ ΕΝ...

9. Ὁ.π., 83-84.

Ἄσυμφωνία διαπιστώνεται ἀνάμεσα στοὺς ἀνασκαφεῖς καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς χρονολόγησής τῆς ἐπιγραφῆς. Ὁ Γ. Λάββας τὴν τοποθετεῖ στὰ τέλη τοῦ 5ου ἢ νωρὶς στὸν 6ο αἰῶνα, ἐνῶ οἱ ἀνασκαφεῖς προτείνουν τὸν 5ο αἰῶνα καὶ κλείνουν πρὸς τὰ τέλη του. Ἐκεῖ πού συμφωνοῦν μεταξύ τους εἶναι ὅτι τὸ συγκεκριμένο δάπεδο τῶν προσκτισμάτων μετὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖ μεταγενέστερη προσθήκη, τουλάχιστον 50 μετὰ 70 χρόνια, καὶ ὅτι τὸ ὀκτάγωνο κτίστηκε στὰ χρόνια τοῦ ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων Ἰουβενάλιου (422-458). Διαπιστώνεται μάλιστα μιὰ διάθεση πρῶτης χρονολόγησής τοῦ ὀκταγώνου μέσα στὰ εἴκοσι χρόνια πού μεσολαβοῦν ἀνάμεσα στὴν Γ΄ Οἰκουμένη Σύνοδο τῆς Ἐφέσου καὶ τὴν Δ΄ τῆς Χαλκηδόνος (431-451). Στὴν τελευταία καὶ ἐκτενέστερη παρουσίαση τοῦ μνημείου συσχετίζουν τὸ ὀκτάγωνο, χρονολογικά, μετὰ τὴ βασιλικὴ τῆς Santa Maria Maggiore τῆς Ρώμης (432-440)¹⁰. Σὲ διαφορετικὴ ὁμως θέση τῆς ἴδιας δημοσίευσής ἐπιλέγονται τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνα¹¹.

Ἡ ἀποψη τῆς R. Avner περὶ ὑπαρξῆς μονογράμματος στὴν ἐπιγραφὴ, εἶναι πολὺ πειστικὴ καὶ δὲν μένει παρὰ νὰ ἐπιχειρηθεῖ ἡ ἀποκρυπτογράφησή του. Οἱ χαρακτῆρες του εἶναι ξεκάθαροι καὶ διαβάζονται εὐκόλα. Ἀντιστοιχοῦν στὰ γράμματα I, O, Y, B, A, P, X, Σ, K ὅπου τὸ *γιῶτα* ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὴν προεξέχουσα ὀρθία κεραία τοῦ *βῆτα*, τὸ *δμικρον* καὶ τὸ *υψιλον* συναπαρτίζονται τὸν δίφθογγο *ου*, τὸ *ρω* ἀποδίδεται μετὰ τὴν ἀνοικτὴ μορφή του στὸ δεξιὸ πάνω πέρασ τοῦ γράμματος *χι*, ἐνῶ τὸ *σίγμα* καὶ τὸ *κάπα* συνενώνονται μετὰ πετυχημένο τρόπο, χρησιμοποιώντας γιὰ τὸ πρῶτο τῶν δύο γραμμιάτων τὴν ἀρχαιότερη γωνιώδη μορφή του. Ἔτσι, ἡ εὐθύγραμμη ράχη τοῦ γράμματος *σίγμα* ἀποτελεῖ ταυτόχρονα τὴν κάθετη κεραία τοῦ γράμματος *κάπα*.

Ἀκολουθώντας λοιπὸν τὴ δεδομένη σειρά τῶν χαρακτήρων προτείνω τὴν ἀνάγνωσι *IOYB(ενάλιος) APX(ιεπί)ΣK(ολος)*, γιὰ τὸ συγκεκριμένο μονόγραμμα, σὲ ὀνομαστικὴ πτώση, καὶ γιὰ τὸ σύνολο τῆς ἐπιγραφῆς τὴν παρακάτω προκαταρκτικὴ μεταγραφή¹².

10. Ὁ.π., 70. Ἡ βασιλικὴ τῆς Santa Maria Maggiore στὴ Ρώμη θεωρεῖται ὡς ὁ ἀρχαιότερος ἀφιερωμένος στὴ Θεοτόκο ναός. Βλ. R. Krauthimer, *Παλαυχριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχιτεκτονικὴ* (μτφρ. Φ. Μαλλοῦχου-Τουφάνο), Ἀθήνα 1991, 161.

11. Lavas, «Kathisma», 68.

12. Ἡ φιλολογικὴ μεταγραφή δίνεται λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τῆς παρουσίας μελέτης. Ἡ τελευταία σειρά ἐνδέχεται νὰ μὴν περιεῖχε κείμενο, ἀλλὰ νὰ ἔφερε ἓνα συμμετρικὸ διακοσμητικὸ θέμα, ὅπως συμβαίνει σὲ μιὰ ἐπιγραφὴ καλλιτεχνικῶν ἀξιώσεων ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια. Βλ. Ἀσημακοπούλου-Ἀτζακά, ὀ.π. (σημ. 7), 232, εἰκ. 7 (ἀπὸ Balty, L' *énéque Paul*, fig. 4).

+

ΙΟΥΒ(ενάλιος) ΑΡΧ(ιεπί)ΣΚ(οπος)

[Π]ΡΟΝΟΙΑ Κ(αί) ΣΠΟΥΔΗ

[ΙΩ]ΑΝΝΟΥ ΕΝ[.....]Σ

4 [-----ca 14-16-----]

[-----ca 13-15-----]

[-----ca 11-13-----]

[-----?-----]

Ὁ μνημονευόμενος Ἰουβενάλιος εἶναι ὁ πρῶτος κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ «πατριάρχης» Ἱεροσολύμων¹³, ὁ ὁποῖος ἱεράρχησε στὴν σιωνίτιδα Ἐκκλησία ὡς ἀπλὸς ἐπίσκοπος, ἀπὸ τὸ 422 ἕως τὸ 451, καὶ στὴ συνέχεια ὡς ἀρχιεπίσκοπος μέχρι τὸ 458. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, τὰ δύο πρῶτα χρόνια τῆς «πατριαρχίας» του¹⁴ παρέμεινε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐξαιτίας τῆς βίαιης ἀποπομπῆς του ἀπὸ τὸν Αἰγύπτιο μοναχὸ Θεοδοσίο, ὁ ὁποῖος ἐξελέγη μονοφυσίτης ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων¹⁵. Τὸ 453 μὲ στρατιωτικὴ ἐπέμβαση τοῦ αὐτοκράτορα Μαρκιανοῦ, ἀπομακρύνθηκε ὁ μονοφυσίτης Θεοδοσίος καὶ ἐπανῆλθε στὴ θέση του ὁ ὀρθόδοξος Ἰουβενάλιος, ὡς ἐνεργὸς πλέον ἀρχιεπίσκοπος Ἱεροσολύμων, πέμπτος στὴν τάξη, τίτλος πού δόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸν ἴδιο κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, μὲ συνοδικὴ πράξη πού ἐγένε στίς 26 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 451.

Τὸ συγκεκριμένο μονόγραμμα τοῦ Ἰουβενάλιου μαρτυρεῖ τὴν τελευταία περίοδο τῆς ἱεραρχίας του, κατὰ τὴν ὁποία ἀνιψώθηκε σὲ ἀρχιεπίσκοπο (451-458)¹⁶, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ὑπερέβαινε στὴν πράξη τίς ἐκκλησιαστικὲς του

13. F. Kattenbusch, «Juvenal, erster Patriarch von Jerusalem», *RE*³ 9, 659-662.

14. Ἡ λέξη *πατριάρχης* καὶ τὰ παράγωγά της τίθενται ἐντὸς εἰσαγωγικῶν ἐπειδὴ ὁ κορυφαῖος αὐτὸς ἐκκλησιαστικὸς τίτλος δὲν εἶχε ἀκόμη χρησιμοποιηθεῖ στὰ χρόνια τοῦ Ἰουβενάλιου. Ὁ συγκεκριμένος τίτλος θεωρεῖται ὅτι ἀποδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Κωνσταντινουπόλεως Ἀκάκιο, πρὸς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ.

15. Βλ. C. De Boor, *Theophanis Chronografia I*, Hildesheim-New York 1980, 107.6-27, ὅπου περιγράφονται τὰ σχετικὰ γεγονότα.

16. Ἀναφορικὰ μὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸ τίτλο τοῦ ἀρχιεπισκόπου βλ. τὸ κατατοπιστικὸ καὶ ἰδιαίτερα ἐκτενὲς λήμμα τοῦ Γ. Κονιδάρη στὴ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* τ. 3, στ. 318-333, ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὴ μετονομασία τῶν κορυφαίων ἀρχιεπισκόπων σὲ πατριάρχες. Ὁ τίτλος τοῦ ἀρχιεπισκόπου συνοδεύει τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουβενάλιου καὶ στὸν Βίο τοῦ Ἀγίου Θεοδοσίου (D. Baldi, *Enchiridion*

ἀρμοδιότητες, πρὶν ἀκόμα τοῦ δοθεῖ τὸ ἱεραρχικὸ ἀξίωμα τοῦ πέμπτου στήν τάξη ἀρχιεπισκόπου¹⁷. Ἐπομένως, ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφή δίνει ἓνα ἐνδεικτικὸ *terminus ante quem* (458) γιὰ τὴν ψηφοθέτηση τοῦ συγκεκριμένου δαπέδου καί, κατ' ἐπέκταση, γιὰ τὴν ἀνέγερση τῆς ἐνότητος τῶν δυτικῶν προσκτισμάτων, τὰ ὅποια δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀπέχουν κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴν ἀνέγερση τοῦ ὀκταγώνου παρὰ μόνο τόσο, ὅσο ἀπαιτεῖ ἡ σταδιακὴ ἀνοικοδόμηση ἑνὸς ἔργου αὐτῆς τῆς κλίμακας. Εἶναι προφανές ὅτι, ὅπως συμβαίνει σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις, θὰ εἶχε δοθεῖ κάποια προτεραιότητα στὸν κατ' ἔξοχὴν ἱερὸ χῶρο τοῦ ὀκταγώνου, ὁ ὁποῖος, ἀκόμη καὶ ἐὰν ὑποθέταμε ὅτι δὲν σχετίζεται μὲ τὸ «Κάθισμα» τῆς Παναγίας, ἀποτελεῖ ἓνα ἀναμφίβολο ἔργο τοῦ Ἰουβενάλιου¹⁸. Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἐπιγραφή μὲ τὸ μονόγραμμα ἔρχεται νὰ ἐνισχύσει μὲ τὴ σειρά της τὴν ταύτιση ποὺ ἔχουν προτείνει οἱ ἀνασκαφεῖς μὲ βάση τὶς ἐκκλησιαστικὲς πηγές, ἀνατρέπονται ὁμως οἱ ἐκτιμήσεις τους ἀναφορικὰ μὲ τὶς οἰκοδομικὲς φάσεις τοῦ ὄλου συγκροτήματος¹⁹.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, στὰ χρόνια τοῦ Ἰουβενάλιου ἐγκαινιάστηκε ἡ Λαύρα τοῦ Μεγάλου Εὐθυμίου (429), καθὼς καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (438/439), κοντὰ στὴν Ἱερουσαλήμ²⁰. Τὸ δεῦτερο ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἔργα ἔγινε

Locorum Sanctorum, Ἱερουσαλήμ 1982, 93-94). Ἐπειδὴ ὁμως πρόκειται γιὰ πολὺ μεταγενέστερη ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πηγὴ, δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἄμεση μαρτυρία γιὰ τὸ συσχετισμὸ της μὲ τὸ ἀκριβές χρονικὸ πλαίσιο ἀνίδρυσης τοῦ Καθίσματος τῆς Παναγίας.

17. Γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Ἰουβενάλιο καὶ τὸ ἔργο του βλ. τὸ συνοπτικὸ, ἀλλὰ περιεκτικὸ λῆμμα τοῦ Ἰ. Κωνσταντινίδη στὴ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 6, στ. 918-920, ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ κάποιες ὑπερβάσεις δικαιωμάτων του πρὶν ἀκόμη τοῦ δοθεῖ ἐπίσημα ὁ τίτλος τοῦ ἀρχιεπισκόπου, τὸν ὁποῖο διεκδικοῦσε ἐπίμονα, ὅπως καὶ οἱ προκατόχοι του. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα βλ. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Ἀθήνα 1978⁴, 284.

18. Γιὰ τὸ «Κάθισμα» τῆς Παναγίας εἶχε προταθεῖ παλαιότερα ἄλλο μνημεῖο, μιά βασιλικὴ στὴ θέση Ramat Rahel· βλ. P. Testini, «The "Kathisma" Church and Monastery», στὸ: Y. Aharoni, *Excavations at Ramat Rahel, Seasons 1959 and 1960*, Ρώμη 1962, 73 κέ., ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς μὲ τὸ θέμα γραμματικαὲς πηγές.

19. Ἡ ὑπαρξὴ μεταγενέστερης οἰκοδομικῆς φάσης στὸ περιέκντρο κτήριο τοῦ συγκροτήματος ἔχει πιστοποιηθεῖ ἀνασκαφικὰ ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν δύο ἐπάλληλων δαπέδων του (Lavas, «Kathisma», 73, εἰκ. 9). Δὲν συμβαίνει ὁμως τὸ ἴδιο μὲ τὸ ψηφιδωτὸ δάπεδο ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή, τὸ ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν πρώτη ψηφιδωτὴ ἐπίστρωση τοῦ περιέκντρο ναοῦ.

20. Χ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, Ἀθήνα 1970², 176 καὶ 181, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ἀναμφίβολα με την οικονομική υποστήριξη της αυτοκρατορικής αὐλῆς, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα προσκυνήματα τῶν Ἁγίων Τόπων²¹. Τὸ συγκρότημα τοῦ ὀκταγώνου θὰ μπορούσε νὰ συνδεθεῖ με τὴν παρουσία τῆς πρώην αυτοκράτειρας Εὐδοκίας στὴν Ἱερουσαλήμ, συζύγου τοῦ Θεοδοσίου Β΄, ἡ ὁποία διέμεινε ἐκεῖ ἐξορισμένη ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 444, ὅπου καὶ πέθανε (+460)²². Θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ συσχετισθεῖ καὶ με τὴ στρατιωτικὴ παρέμβαση τοῦ αυτοκράτορα Μαρκιανοῦ, τοῦ ἔτους 453, μιὰ δυναμικὴ ἐνέργεια ποῦ στόχευε στὴν ἀπομάκρυνση τῶν μονοφυσιτῶν καὶ στὴν ἀποκατάσταση τοῦ ὀρθόδοξου Ιουβενάλιου στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων.

Τὸ συμπῆλημα τῆς ἐπιγραφῆς ἀποδίδεται με ἰδιαίτερα καλλιτεχνικὸ τρόπο καὶ παραπέμπει σὲ μονόγραμμα σφραγίδας. Ἡ θέση του, ἀνάμεσα στὸν πρῶτο ὀδηγὸ καὶ στὸ ὑπερκείμενο καμπύλο τμήμα, ὑποχρέωσε τὸν καλλιτέχνη νὰ προβεῖ σὲ μιὰ σύνθεση με τὸ κεντρικὸ τμήμα ἀρκετὰ πεπλατυσμένο, ἔτσι ὥστε τὸ μονόγραμμα νὰ ἔχει τὶς ἀπαιτούμενες ἐπιμήκεις ἀναλογίες. Ἐὰν λοιπὸν φανταστοῦμε τὸ γράμμα *χι* στὴ συνήθη ἰσοσκελῆ μορφή του, με ἓνα μεγαλύτερο *ἄλφα* στὸ κάτω τμήμα του, καθὼς καὶ ἓναν ἀντίστοιχο μέγεθος σταυρὸ σὲ ψηλότερη θέση, τότε προκύπτει τὸ ἴδιο μονόγραμμα με ἀναλογίες ταιριαστὲς γιὰ τὴν ἐγγραφή τους ἐντὸς κύκλου. Εἶναι πολὺ πιθανόν, μιὰ τέτοια σφραγίδα νὰ κατασκευάστηκε στὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐκεῖ παραμονῆς τοῦ Ιουβενάλιου, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπίσημη ἀναγόρευσή του σὲ ἀρχιεπίσκοπο, καὶ νὰ ἀποτελέσει τὸ πρότυπο κατὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ μονογράμματος στὴν ἐπιγραφή.

Στὴ δευτέρη καὶ τρίτη σειρὰ τῆς ἐπιγραφῆς γίνεται λόγος γιὰ τὸ πρόσωπο ποῦ ἀνέλαβε τὴν κατασκευή, τουλάχιστον, τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Ἡ φόρμουλα *προνοία καὶ σπουδῆ* σὲ δοτικὴ πτώση ἢ καὶ σὲ γενικὴ ἀπαντᾶ σὲ ἐπι-

21. Krauthemer, *ὁ.π.* (σημ. 10), 196-198. Σύμφωνα με τὸ συγγραφέα, ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῶν Ἱεροσολύμων, στὸν τύπο τῆς βασιλικῆς, ἀποτελεῖ ἔργο τῆς αυτοκράτειρας Εὐδοκίας καὶ χρονολογεῖται ἀνάμεσα στὸ 437 καὶ τὸ 460. Βλ. καὶ τὴν ἐπόμενη σημείωση.

22. Παπαδόπουλος, *ὁ.π.* (σημ. 20), 182 καὶ 195, ὅπου ὁ θάνατος τῆς Εὐδοκίας τοποθετεῖται στὸ ἔτος 460, με βάση τὸν Βίο τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, ἐνῶ στὴ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη (C. De Boor, 190.14) καταγράφεται στὰ γεγονότα τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Μαρκιανοῦ. Ὡστόσο, τὸ ἔτος 460 ἔχει γίνε γενικῶς ἀποδεκτό. Στὴν παραπάνω μονογραφία τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου ἀναφέρεται ὡς τόπος ταφῆς τῆς αυτοκράτειρας Εὐδοκίας ἓνας δεύτερος ναὸς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ὁ ὁποῖος ἐγκαινιάστηκε τὴν 26ῃ Ἰουνίου 460, χωρὶς νὰ παρατίθενται οἱ πηγές του (σελ. 194).

γραφές ανατολικῶν ἐπαρχιῶν ἤδη ἀπὸ τοὺς ὕστερους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους²³ καὶ δηλώνει κυρίως τὸν ὑπεύθυνο τοῦ ἔργου. Τὰ δύο γράμματα *ἐπιλον* (E) καὶ *νῦ* (N)²⁴, ποὺ ἔπονται μετὰ τὴ γενική τοῦ ὀνόματος Ἰωάννου δὲν παρέχουν ἀσφάλεια γιὰ τὴν ἀπόδοσή τους σὲ συγκεκριμένη λέξη. Θὰ μπορούσαν νὰ συναποτελοῦν τὴν πρόθεση *ἐν* καὶ νὰ ἀκολουθεῖ κάποια ἔκφραση, ὅπως π.χ. *ἐν Χριστῶ*, ἢ κάποιος χρονικός προσδιορισμός τοῦ τύπου *ἐν ἔτει...*, *ἐν χρόνοις ...*, *ἐν μηνί ...* κ.ἄ.²⁵, ὅπως ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ἡ R. Avner²⁶. Θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴ τοῦ ρήματος, δηλωτικῆς τῆς πράξης, ὅπως π.χ. *ἐνίδρυται*, *ἐνοικωδομήθη*, *ἐνεκαινίσθη* (ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *ἀνεκαινίσθη*) κ.ἄ. Ὅλα αὐτὰ, καὶ πολλὰ ἄλλα εἶναι πιθανά, ἀφοῦ λείπουν τὰ ὑπόλοιπα συμφραζόμενα. Ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ γινόταν λόγος γιὰ τὸ εἶδος τοῦ ἔργου, τὸν χρόνο κατασκευῆς καί, ἐνδεχομένως, νὰ ὑπῆρχαν περισσότερα τοῦ ἐνὸς ὀνόματα.

Φυσικά, ὄχι μόνον δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ θὰ ἦταν ἀναμενόμενο, μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη νὰ ἀναγραφόταν ἓνα οὐσιαστικὸ μὲ τὸ ὅποιο θὰ δηλωνόταν ἡ ιδιότητά του. Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση θὰ ταίριαζε ἡ λέξη *ἐγκλειστος*, ἀλλὰ μὲ τὸν γραμματικὸ τύπο *ἐγκλειστος*, -ου, ἢ καὶ τὸν ἀνορθόγραφο *ἐγκληστος*, -ου, ὅπως ἀπαντᾷ σὲ σύγχρονη ἐπιγραφή ἀπὸ τὴ Σκυθόπολη τῆς ἴδιας περιοχῆς²⁷. Ὡστόσο, τὰ εἰκαστικά δεδομένα τῆς ἐπιγραφῆς ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὴ τὴν ἀποψη, ὅπως θὰ φανεῖ στὴ συνέχεια.

23. Βλ. σχετικὰ παραδείγματα στὸ: Y. Meimaris, *Chronological Systems in Roman-Byzantine Palestine and Arabia. The Evidence of the dated Greek Inscriptions*, ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 2, Ἀθήνα 1992, 59 ἀρ. 8, 116 ἀρ. 93, 117 ἀρ. 94, 174 ἀρ. 47, 175 ἀρ. 49, 50, 52, 180 ἀρ. 71, 184 ἀρ. 87, 188 ἀρ. 99, 189 ἀρ. 104, 193 ἀρ. 117 καὶ 118 κ.ἄ. Στις περισσότερες περιπτώσεις ἀναγράφεται μόνον ἡ μία ἀπὸ τίς δύο λέξεις ἢ καὶ μὲ ἄλλη παρεμφερῆ, ὅπως στὴ σ. 263 ἀρ. 387. Βλ. εἰδικότερα τὴν ἐπιγραφή στὴ σ. 178 ἀρ. 64, ὅπου ἀναφέρονται ξεχωριστὰ οἱ *προνοηταί* καὶ ὁ *οἰκοδόμος* ἐνὸς ἔργου. Παρομοίως στὴ σ. 182 ἀρ. 80. Γιὰ τὴ χρήση τῆς λέξης *σπουδῆ* βλ. G. Dargon-D. Feissel, *Inscriptions de Cilicie*, Παρίσι 1987, 166.

24. Γιὰ τὴν παρουσία τοῦ *νῦ* δὲν μπορούμε νὰ εἰμαστε ἀπολύτως βέβαιοι, ἐπειδὴ σώζεται μόνον τὸ πάνω ἀριστερὸ τμήμα τοῦ γράμματος. Ἡ σκούρα κάθετη γραμμὴ, ποὺ διακρίνεται σὲ μικρὴ ἀπόσταση πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀνήκει στὸ ὑπόστρωμα ἀποκολλημένων ψηφίδων. Θὰ μπορούσε, ἐπομένως, ἀντὶ τοῦ γράμματος *νῦ* νὰ προταθεῖ τὸ *μῦ*, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι θὰ παρουσίαζε μιὰ ἐξαιρετικὰ πεπλατυσμένη μορφή.

25. Βλ. ἐνδεικτικὰ Meimaris, *ὁ.π.* (σημ. 23), 69 ἀρ. 2, 70 ἀρ. 7, 87 (29), 107 ἀρ. 71, 108 ἀρ. 75, 113 (88), 116 (93), 131 (131) κ.ἄ.

26. Lavas, «Kathisma», 84.

27. Meimaris, *ὁ.π.* (σημ. 23), 86 ἀρ. 19.

Ἐπισημαίνεται ὅτι στήν ἴδια σειρᾶ μέ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη διασώθηκε μεγάλο τμήμα ἀπὸ τὸ λευκὸ βάθος πού μεσολαβοῦσε ἀνάμεσα στὰ πάνω ὄρια τῶν γραμμάτων καὶ τὸν ὑπερκείμενο ὁδηγό. Τὰ γεμίσματα αὐτά, τόσο στήν ἴδια σειρᾶ ὅσο καὶ στήν προηγούμενη, ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο ἕως τέσσερις σειρὲς ψηφίδων, ἀπὸ τίς ὁποῖες οἱ πλησιέστερες πρὸς τοὺς ὁδηγούς εἶναι εὐθύγραμμες, ἐνῶ οἱ πλησιέστερες πρὸς τὸ κείμενο ἀκολουθοῦν τὸ δεδομένο σχῆμα τῶν γραμμάτων.

Καθώς, λοιπόν, μετὰ τὰ γράμματα Ε καὶ Ν, τὸ γέμισμα παρουσιάζει διπλὸ κυματισμὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε μέ βεβαιότητα ὅτι ἀκολουθοῦσαν δύο στοιχεῖα μέ καμπύλες τίς πάνω ἀπολήξεις τους, ὅπως τὰ γράμματα Ε, Θ, Ο, Σ, καθὼς καὶ τὸ Ρ, πού στή συγκεκριμένη ἐπιγραφή ἀποδίδεται μέ ἕναν κανονικὸ κύκλο στὸ πάνω μέρος του. Ἀπὸ τὰ πέντε αὐτὰ γράμματα μποροῦν νὰ ἀποκλειστοῦν τὸ Ο καὶ τὸ Ρ, ἐπειδὴ οἱ πάνω καμπύλες ἀπολήξεις τους εἶναι πολὺ κλειστὲς καὶ δὲν συμβιβάζονται μέ τίς δύο ἀνοικτὲς ὑποδοχὲς τοῦ λευκοῦ βάθους²⁸. Ἔτσι, δὲν ἀπομένουν παρὰ μόνο τὰ γράμματα Ε, Θ καὶ Σ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ἐὰν συνδυασθοῦν ἀνά δύο, προκύπτει ἕνας ἐλάχιστος ἀριθμὸς πιθανῶν λέξεων²⁹. Ἀνάμεσα σ' αὐτές, ὡς πιὸ ταιριαστὴ μέ τὰ ὑπολείμματα τοῦ βάθους καὶ τὸ διαθέσιμο μῆκος τοῦ χάσματος, θὰ ἐπέλεγα τὴ μετοχὴ ἐνθέντος καὶ θὰ πρότεινα, γιὰ τὸ σύνολο τῆς ἐπιγραφῆς, τὴν παρακάτω μεταγραφή:

28. Τὸ πάνω τμήμα τοῦ ὀμικρον σὲ ὅλες τίς ἄλλες θέσεις τῆς ἴδιας ἐπιγραφῆς παρουσιάζει ἐλαφρῶς ὀξεῖα ἀπόληξη ἢ ὁποῖα ἀκολουθεῖται μέ ὁμοιο τρόπο καὶ ἀπὸ τίς λευκὲς ψηφίδες πού τὸ περιβάλλουν. Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ στοιχεῖο δὲν ὑπάρχει στὸ σωζόμενο λευκὸ βάθος πού ἔπεται ἀμέσως μετὰ τὰ γράμματα Ε καὶ Ν. Ὁ συγκεκριμένος χαρακτήρας τοῦ ὀμικρον προοιωνίζει τὴ σταγονόσχημη μορφή του, ἢ ὁποῖα θὰ ἐξελιχθεῖ μέ ἐμφατικὸ τρόπο μετὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνα καὶ θὰ γενικευθεῖ στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

29. Ἐπισημαίνεται, ἀκόμη μιὰ φορά, ὅτι στὸ τέλος τῆς τρίτης σειρᾶς ἔχει διασωθεῖ τὸ πάνω τμήμα ἐνὸς καμπύλου γράμματος, κάπως συμπιεσμένου, ὅπως συμβαίνει καὶ μέ τὴν ἀπόληξη τῆς προηγούμενης σειρᾶς, ὅπου ὑπάρχει ἕνα Η μέ χαμηλότερη τὴ δεξιὰ κεραία του. Στὸ κενὸ πού μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὸ κολοβὸ Ν καὶ τὸ τελευταῖο γράμμα τῆς τρίτης σειρᾶς ὑπολογίζεται ὅτι χωροῦσαν πέντε γράμματα. Ἐπομένως, οἱ πιθανότητες γιὰ τὴν παρουσία ἄλλης λέξης ἀπὸ τὴν προτεινόμενη περιορίζονται πολὺ περισσότερο, ἀκόμη καὶ ἂν θέλαμε στὴ θέση τοῦ Ν νὰ θέσουμε Μ ἢ νὰ διαβάσουμε τὰ γράμματα ΕΝ ὡς πρόθεση. Τὸ συμπιεσμένο γράμμα τῆς τρίτης σειρᾶς ἀποτελεῖ ἰσχυρὴ ἔνδειξη, ὅτι ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο τῆς ἀναζητούμενης λέξης. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ καλλιτέχνης αὐτοῦ τοῦ ἔργου διέθετε πολλὲς δεξιότητες καὶ ἴσως δὲν ἐπιθυμοῦσε τὸν χωρισμὸ τῶν λέξεων, ὅπως συμβαίνει σὲ ἐπιγραφὲς αὐξημένων ἀπαιτήσεων.

	+
	Ἰουβ(ενάλιος) Ἄρχ(ιεπί)σκ(οπος).
	[Π]ρονοία κ(αι) σπουδῆ
	[Ἰω]άννου, ἐν[θέντο]ς
4	[-----ca 14-16-----]
	[-----ca 13-15-----]
	[-----ca 11-13-----]
	[-----?------]

Ἡ μεταγραφή τοῦ μονογράμματος δίνεται συμβατικά σέ ὀνομαστική πτώση, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζουμε τὴν πρόθεση τοῦ συντάκτη τῆς ἐπιγραφῆς. Ἐὰν πρόκειται γιὰ ἔμμεση δήλωση τοῦ χρόνου κατασκευῆς τοῦ ἔργου, ὅπως συμβαίνει κατὰ κανόνα σέ ψηφιδωτῆς ἐπιγραφῆς μὲ ἀναλυτικά κείμενα, τότε ὀφείλουμε νὰ τὸ ἀποδώσουμε μὲ τὴ συνήθη φόρμουλα + (Ἐπί) Ἰουβ(εναλίου), Ἄρχ(ιεπι)σκ(όπου) [π]ρονοία κ(αι) ... Καθὼς ὁμως πρόκειται γιὰ μονόγραμμα μὲ χαρακτηριστικά σφραγίδας, ἐνδέχεται νὰ ὑποκρύπτεται μίᾳ δήλωση τιμητικῆς προσφορᾶς τοῦ χορηγοῦ πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰουβενάλιου, ὁπότε θὰ ταίριαζε μίᾳ ἔκφραση σέ δοτική χαριστική τοῦ τύπου + Ἰουβ(εναλίω) Ἄρχ(ιεπι)σκ(όφω) [π]ρονοία κ(αι) ... Ἐπίσης, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἰουβενάλιος ζήτησε τὴν ἀναγραφή τοῦ μονογράμματός του στὴν ἐπιγραφή, δηλώνοντας, ἔτσι, μὲ ἐπίσημο καὶ λιτὸ τρόπο τὴν πατρότητα τοῦ ἔργου.

Μὲ τὴ μετοχὴ ἐν[θέντο]ς, πού προτείνεται γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς δεύτερης σειρᾶς, θὰ μπορούσε νὰ δηλώνεται ἔμμεσα ἡ ιδιότητα τοῦ Ἰωάννη. Σύμφωνα μὲ τὴν εἰδικὴ σὲ θέματα ψηφιδωτῶν δαπέδων Π. Ἀσημακοπούλου-Ἀτζακᾶ, «τὸ ρῆμα τίθημι πολλαπλὰ συνδέεται μὲ τὴν ὁρολογία τῆ σχετικῆ μὲ τὴν ψήφωση ἀπὸ τὸν 3ο κιόλας προχριστιανικὸ αἰῶνα, ...»³⁰. Ἐὰν λοιπὸν ἡ συμπλήρωση εἶναι ὀρθή, θὰ ἦταν εὐλόγο νὰ ταυτίσουμε τὸν ἀναφερόμενο Ἰωάννη τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὸν ψηφοθέτη τοῦ συγκεκριμένου δαπέδου, πού κατὰ πᾶσα πιθανότητα φιλοτέχνησε καὶ τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο ἐπάλληλα ψηφιδωτὰ δάπεδα τοῦ περιέκντρου κτηρίου³¹.

30. Π. Ἀσημακοπούλου-Ἀτζακᾶ, *Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ψηφοθέτη κατὰ τὴν ὄψιμη ἀρχαιότητα (3ος-7ος αἰῶνας)*, Ἀθήνα 1993, 52. Τῆς ἰδίας, *Σύνταγμα τῶν παλαιοχριστιανικῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῆς Ἑλλάδος II, Πελοπόννησος-Στερεὰ Ἑλλάδα*, Θεσσαλονίκη 1987, 31-32, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

31. Lavas, «Kathisma», 73, εἰκ. 9.

“Ὅπως και νά ἔχει τὸ θέμα, ἐκεῖνο πού κερδίζουμε ἀπὸ τὴ μοναδικὴ ἐπιγραφή τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ αὐτοῦ συγκροτήματος τῶν Ἁγίων Τόπων εἶναι ἡ ταύτιση τοῦ μονογράμματος, τὸ ὁποῖο προσφέρει μιὰ σταθερὴ βάση γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἱστορίας ἐνὸς ἀπὸ τὰ σημαντικότερα χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῶν Ἱεροσολύμων. Πρόκειται γιὰ ἓνα παλαιοχριστιανικὸ συγκρότημα, τὸ ὁποῖο σχεδιάστηκε, καθὼς φαίνεται, ὡς ἐνιαῖο πρόγραμμα καὶ ὁλοκληρώθηκε γύρω στὸ 455, ἐπὶ ἀρχιεπισκοπίας Ἰουβενάλιου. Θὰ ἦταν εὐλόγο νὰ δεῖ κανεὶς, πίσω ἀπὸ τὸ κορυφαῖο αὐτὸ ἀρχιτεκτονικὸ ἔργο, τὴν παρουσία τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ νὰ τὸ ἐρμηνεύσει ὡς ἐπισφράγισμα μιᾶς θρησκευτικῆς πολιτικῆς στὰ ταραγμένα ἐκεῖνα χρόνια τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἔνδειξη παροχῆς πρόσθετου κύρους στὸν ἀναβαθμισμένο, καὶ τυπικὰ πλεόν, ἱεραρχικὸ θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων καί, κατ’ ἐπέκταση, στὸν ὀρθόδοξο ἐκπρόσωπό του.

Ἔτσι, μὲ τὴν ἔννοια πού ὁ Ἰουβενάλιος θεωρεῖται ὁ πρῶτος κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ καὶ τὸ συγκρότημα τοῦ «Καθίσματος τῆς Παναγίας» ὡς τὸ πρῶτο χρονολογικὰ ἔργο ἀπὸ τὴν ἀνύψωση τῆς ἐκεῖ ἐπισκοπῆς σὲ πατριαρχεῖο. Ἕνα ἔργο κορυφαῖο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, κυρίως ὁμως γιὰ τὴ χριστιανοσύνη. Ἕνα μεγάλο προσκύνημα στὸν δρόμο πρὸς τὴ Βηθλεέμ, ἀφιερωμένο στὴ μητέρα τοῦ Θεοῦ, ἀντάξιο τοῦ ρόλου πού ἐμελλε νὰ παίξει ὁ προκαθήμενος τῶν Ἁγίων Τόπων, ὡς πέμπτος στὴν τάξη πατριάρχης ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ³².

Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης

Γεώργιος Βελένης

32. Σὲ ἀρχετὲς δημοσιεύσεις, κυρίως θεολόγων, τὸ πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων χαρακτηρίζεται τέταρτο, μὲ πρῶτο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δηλαδή, ἐξαιρεῖται τὸ πατριαρχεῖο τῆς Ρώμης, παρόλο ὅτι γίνονται ἀναφορὲς σὲ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου [Βλ. ἐνδεικτικὰ Στεφανίδης, *δ.π.* (σημ. 17) 284]. Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῶν λημμάτων στὴ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, ὅπου, τὸ πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, σὲ ἄλλα λήμματα μνημονεύεται ὡς τέταρτο καὶ σὲ ἄλλα ὡς πέμπτο γιὰ τὴν ἴδια περίοδο.

*RÉSUMÉ*TÉMOIGNAGE ÉPIGRAPHIQUE
DU PATRIARCHE JUVÉNAL DE JÉRUSALEM

Etude de l'inscription mosaïque réputée du site archéologique se trouvant au bord de la route qui unit Jérusalem à Bethléem où, d'après les fouilleurs, l'on mit au jour l'église du Siège de Marie.

Il s'agit d'une inscription inscrite dans un cercle qui est conservée en état fragmentaire. Selon les calculs, son texte se déployait sur sept lignes dont la deuxième ainsi que la moitié gauche de la troisième ligne avaient été leus. La première ligne est occupée par une complication artistique à propos de laquelle avait été proposée la transcription (OY) Β(οήθει) -Α- Κ(ύριε).

La présente étude propose la lecture Ἰουβ(ενάλιος) Ἄρχ(ιεπί)σκ(οπος) (JuvénaI Archevêque). Il s'agit du premier patriarche de Jérusalem, du point de vue chronologique. L'inscription date de la dernière période de son ministère (451-458), période qui marque également le début de la refondation de l'ensemble du complexe.

